BOSCH
jumbo

Hale Tenger

Röportaj İdil Deniz Türkmen
Fotoğraf Ekin Özbiçer

QP Women: *En son bu sene Cappadox'ta "Hayat, Ölüm, Aşk ve Adalet" isminde bir açık hava enstalasyonu sergilediniz. Onun öncesinde Dubai'de Alserkal Avenue'da gösterdiğiniz "Under" ismindeki enstalasyon da açık havada yine içinde ses barındıran bir işti. Sese bu denli yönelmenizin sebebi nedir?*

Hale Tenger: Kapadokya'da amacım, o büyüleyici doğal mekana hiç dokunmadan bir iş yapmaktı. Balkan Deresi Vadisi'nde bir dereciğin yanında, devasa kayalıkların oluşturduğu ters bir amfitiyatro gibi olan alanda sadece ses kullanarak bir yerleştirme gerçekleştirdim. Kayalıkların tepesinde güvercinlerin hala kullandığı eski kuş yuvalarıyla çevrili etkileyici bir mekandı. Vadinin doğası içinde bir kadının fısıltılı konuşması duyuluyordu. "Under" bir avluda, üzeri açık, ortasında ağaç olan bir yapı ve sesten oluşuyordu. İçeride izleyici, baş hizasından gerili bir ağın altında bir hikaye dinliyordu. Ses tasarımı mekanda çepeçevre uçan görünmez bir kuş hissi yaşatıyordu. İnsanın insana, insanın doğaya yaptığı adaletsizlikler olarak özetleyebileceğim bir metindi. Sesi çok uzun süredir kullanıyorum, bazen özel bir müzik, bazen arşivsel kayıtlar olarak yer alıyor işlerimde. Müzisyen arkadaşım Serdar Ateşer ile birçok projemde birlikte çalıştık. Geriye gidersek, ilk defa sesi kullanmam 1993 yılına denk geliyor. Bosna savaşı sürerken kurguladığım "Nezih Ölüm Gardiyanları: Bosna-Hersek" isimli işim.

QPW: *Neden bu işinizde ses kullanmaya ihtiyaç duydunuz?*

HT: Bosna'da savaş tüm hızıyla sürer ve uluslararası müdahale olsun olmasın tartışmaları devam ederken, Türkiye'ye göçler başladı. Gelenler Trakya'da iki göçmen kampına yerleştirildiler. Bu insanların sesini duyurmak için kampa gitmek istedim ama ne yapacağımı bilmiyordum. Bir tercümanla gittim. Basına sızan bir skandal yüzünden kampa giriş için çok zor izin alabilmiştim. Sadece ses kaydı almama izin verildi. Daha önce medyadan aylarca savaşı takip edip görüntü biriktirmiştim. Kampı ziyaretimde, medyadan takiple mağdurlarla doğrudan temas arasındaki korkunç uçurumu deneyimledim ve işin bu boyutunu sergiye yansıtmak istedim. O yüzden yüzlerce görsel ve yazılı malzemeyi fotokopilerle içi su dolu kavanozlara yerleştirdim ve kamptaki insanların konuşmalarını mekanda çepeçevre dolaşan hayaletimsi bir ses olarak kullandım. Serdar Ateşer'den sadece göçmenlerin konuşmalarını, üst üste, kimi yakın, kimi uzaktan konuşuyormuşçasına montajlamasını rica ettim. Serdar ayrıca fona tedirgin edici uğultulu bir ses döşedi ve bu efekt beklentimin ötesinde bir derinlik ve zenginlik kattı. Bu deneyim bana sesin kullanımında sınırların ne kadar geniş olabileceğini fark ettirdi. 1996 yılında 1. Manifesta için "Kesit" adlı bir video yaptım, mekanın ortasındaki duvarın iki yüzünde projeksiyonla başımın önden ve arkadan görüntüsüne sesim eşlik ediyordu. İnsanoğlunun yeryüzünde prehistorik dönemden günümüze kadarki göç hareketlerini değişik açılardan ele alırken, yüzümle birlikte mekandaki ses de diğer tarafa dönüyordu. Böylece izleyiciyi konuşmamı duymak için mekanda sürekli yer değiştirmeye yöneltiyordum.

QPW: *İşlerinizi incelediğimizde bir 'içeride ve dışarıda olma' kavramı göze çarpıyor. Dışarıdayken de aslında hapsolma gibi kimlik sorunlarıyla da ifade edebileceğimiz bir konu bu. Bir takım sınırların içinde var olmak size ne düşündürüyor?*

HT: İçeride/dışarıda olma halini sıklıkla kullanıyorum. Tematik olarak içeri ve dışarıyı en belirgin haliyle "İçeri girmedik çünkü hep içerideydik/Dışarı çıkmadık çünkü hep dışarıdaydık" isimli 1995 yılında 4'ncü İstanbul Bienali'ndeki işimde kullandım. 3'ncü İstanbul Bienali'nde sergilediğim "Böyle Tanıdıklarım Var II" yüzünden yargılanmış olmama cevaben yaptığım bir işti. İfade ve kimlik özgürlüğü olmadan 'dışarıda' olmanın bir özgürlük hali olamayacağının bir ifadesi idi. →

QPW: *İzleyiciyi hareket ettirmek, dahil ettirmekten bahsettiniz. Bunu çoğu işinizde görüyoruz.*
HT: İzleyiciyi içine davet eden mekanlar yaratmayı seviyorum. Kurgularımın içine girdiğinde, izleyicinin tüm duyularını uyandırmak, mekanı o şekilde deneyimlemesini sağlamak istiyorum. Ayrıca, içerisi dışarısı anlamında, kurguladığım mekanlar izleyiciye bir eşik hissetirirler, içine dahil oldukları mekan kadar aslında hayatın kendisinin de bir sahne olduğuna ayna tutarlar.

QPW: *Öte yandan mekana özgü enstalasyonlar da üretiyorsunuz. Böyle bir eser yıllar sonra başka bir mekanda sergilendiğinde sizce bağlamı değişiyor mu?*
HT: Bazı işlerin konotasyonlarının değiştiği oluyor, kimisinin de hiç değişmiyor. Mesela, "İçeri girmedik çünkü hep içerideydik" özelinde konuşacak olursak, 1995'te İstanbul Bienali'nde sergilenmesi ve 2015'te yeniden üretiminin New York'da sergilemesi arasında bağlam açısından fark olmadı. İlk sergilenişinde Antrepo'da binanın ikinci katında bulduğum bir bekçi kulübesiydi kullandığım, New York'ta ise bir binanın bodrum katında sergilendi. New York'taki sergide de kulübenin konumundaki tuhaflığı bir binanın bodrum katına yerleştirerek sağlayınca, işin etkisi aynı oldu.

QPW: *İşlerinizde her zaman güncel kalan bir taraf var. Aynı durumu Serhat Kiraz'ın "Günlerin Görüntüleri, Bugünün Görüntüsü" isimli işini 30 yıl sonra bugünün gazeteleriyle tekrar uygulamasında da görmüştüm. Otuz sene geçmiş ama manşetler neredeyse birbirinin aynı. İçinden çıkılamaz bir döngünün içinde mi yaşıyoruz?*
HT: Sadece bu coğrafyaya has bir durum değil belki ama Türkiye'de aşırı doz halinde yaşanıyor. Tam "bu sefer düzlüğe çıkıyoruz galiba" derken yeniden bir geriye savruluş yaşıyoruz. Eski bir röportajda "işlerim eskisin isterim" demiştim. Bu bir dilek şimdilik.

"Bana Masumiyetimi Geri Ver", 2005/2012. Kristal ayakkabı, cam fanus, kadife ve polyester yastık, Corian kaide; kaide dahil ölçüler: 40.5 x 40.5 x 119 cm.

Keşke gün gelse de "Böyle Tanıdıklarım Var II" sergilenebilse ve eskiden Türkiye'de muhalifler, azınlıklar neler çekmiş, bir zamanlar böyleymişiz diye bakabilsek. İnsanın insana yaptıkları... İnsanlık hallerine, adaletsizliklere değininceye, yaptığınız işler de ister istemez güncel kalabiliyor.

QPW: *Erken dönemlerinizden bu yana uygarlığın, modernleşmenin sıkıntılarını ele alıyorsunuz. Ama son dönemdeki işlerinizde bu sıkıntılar daha çok ikilemler olarak karşımıza çıkmaya başladı. Zaman içinde ne değişti?*
HT: Aslında gene uygarlığın, modernleşmenin beraberinde getirdiği sıkıntıları konu ediniyor işlerim, ancak son senelerde "Strange Fruit" ile başlayan ve özellike son projelerimle birlikte doğaya yaptığımız adaletsizlikleri mercek altına alan, insan olarak kırılganlığımızın bir zayıflık →

değil güç olduğuna işaret eden konuları, daha şiirsel bir dille ele aldığımı söyleyebilirim. İnsanın insana adaletsizliğinin çok ötesinde bir doğa adaletsizliği söz konusu. Bu durum bildiğimiz tüm yaşam koşulları için aciliyet içeriyor.

QPW: *Kişisel sanat tarihiniz boyunca Türkiye'nin içinde bulunduğu politik durum sıklıkla değişti. Bu değişken durum, zaman zaman bireysel özgürlüklere zaman zaman ekonomiye yansıdı. Özellikle 90'lı yılların sonu ve 2000'li yıllarda, Türkiye çağdaş sanatında birçok dinamiğin etkisiyle sanatta yeni bir ekonomik dönem başladı. Bütün bu hızlı değişiklikler sizin üretimlerinizi nasıl etkiledi?*
HT: Geçenlerde Galeri Nev İstanbul'un 30'uncu yılını kutlama vesilesiyle bu konulara eğildik. Haldun Dostoğlu'nun İstanbul'da Galeri Nev'i açtığı ilk yıllarda genel olarak hem izleyici sayısı hem de satışlar düşüktü. Hele benim yaptığım tür işler daha da dar bir çevreye hitap ediyordu. Uzun yıllar bu koşullarda var olduk. Beni daha çok yurt dışı sergileri besledi. İstanbul Bienalllerinin, az sayıda galerinin, sanatçıların yılmadan inanarak yoluna devam etmesiyle bugünlere geldik. Türkiye'de çağdaş sanatın çok daha geniş çevrelerce benimsenip takip ediliyor olması çok şeyi değiştirdi. Sorunuza dönersem, eskiden nasıl bağımsız olarak eser ürettiysem, şimdi de aynı bağımsız ruhla üretmeye devam ediyorum.Yani sanat ortamındaki değişimler üretim şeklimi etkilemedi. Bu değişimlerin olumlu tarafı, çağdaş sanat üretimine verilen kurumsal ve bireysel desteğin giderek çoğalmış olması. Bu sanatçılar için maddi olduğu kadar manevi yönden de, çok önemli bir destek.

QPW: *Öte yandan 90'lardaki gibi politik işler de artık sıklıkla karşımıza çıkmıyor...*
HT: Tabii, baskı olan yerde korku da oluyor doğal olarak. Ama aslında dilinizi adapte ederek istediklerinizi gene de söyleyebilirsiniz. "Böyle Tanıdıklarım Var II" başıma iş açtı ama ben yine söyleyeceğimi söylemeye devam ettim. Sözünüz ulaşıyor ve anlayan anlıyor gene; yani aslında politik olabiliyorsunuz. Daha doğrudan bir dil kullandığınızda başınız derde giriyor. O da sanatçıları tabii ki kısıtlıyor. Artık politik iş yapılmadığını ben pek kabullenmek istemiyorum.

QPW: *Aynı dönemlerde René Block'un etkili olduğu bir dönemden söz etmek gerek. Türkiyeli sanatçılar üzerinde René Block'un nasıl bir etkisi oldu?*
HT: René Block'un Türkiye'ye ilk gelişi öğrenciliğimin yeni bittiği zamanlar, 1989 yılına denk geliyor sanırım. René, 1994'te İskele sergisine davet etti ve "Nezih Ölüm Gardiyanları: Bosna-Hersek"i Berlin ve Stuttgard'ta sergiledik. Sonra

Sol sayfada: Atölyeden bir detay.

Sağda: *"Sıfır Yer Çekimi II"*, C-Print, 31 x 44 x 3 cm.

İstanbul Bienalllerinin, az sayıda galerinin, sanatçıların yılmadan inanarak yoluna devam etmesiyle bugünlere geldik.

1995'teki 4'ncü İstanbul Bienali'ne davet etti. René Block çağdaş sanat alanındaki üretimlerle yurt dışından ilgilenen ilk isimlerden biriydi ve ilgisini, desteğini yıllarca sürdürdü. 1992'de bienal olsun mu olmasın mı diye tartışmalar yapılıyor ve basında tam sayfa yer alıyordu. René böyle bir ortamda, Türkiye'deki sanat üretimine ilgi göstererek ve bizi yurt dışında sergilere davet ederek sesimizi duyurmamıza aracı oldu. Sanatçıları hem moralman hem de maddi olarak destekledi. O dönemde o tür işleri alacak bir koleksiyoner kitlesi ya da kurum yoktu. René, çağdaş Türkiye sanatı koleksiyonculuğunu başlatan kişidir aslında. 1990 tarihli bir işimi aldığında o kadar sevinmiştim ki, sırf o işin büyüklüğü yüzünden atölyemden daha küçük kapılı bir yere taşınamıyordum mesela. Koleksiyonuna birçok sanatçıdan eser alarak o dönemde bizlere sağladığı moral destek çok önemliydi. Geçen sene iki işim, René Block'tan satın alınarak VKV koleksiyonuna katıldı ki, bu benim için inanılmaz derecede sevindirici ve anlamlı oldu, İstanbul'a geri dönmeleri açısından.

QPW: *Güç ilişkileri üzerinden ele aldığınız, şiddet kavramını irdeleyen birçok çalışmanız var. Bu çalışmalar görsel olarak güçlü olmalarının yanında isimleriyle de pekişiyor. İşlerle isimleri arasında dil üzerinden nasıl bir bağlantı kuruyorsunuz?*

HT: İşlerimin ismi benim için 90'lardan bu yana hep önemli oldu. İşin kendisine verdiğim önem kadar, ismine de önem verir, vakit ayırırım. Bazen bir şiirden veya şarkı sözünden bir dize, bazen de kendi yazdığım sözler ismi oluşturur. İş ve isim, karşılıklı konuşma halinde gibidir benim için, eser ile ismi her zaman birbirini tamamlayan, bütünlük sağlayan bir durumdur. →

"Ortasında", 2005. Detay. Kurşun askerler, plastik figür, metal levha kaide, 25 x 25 x 126 cm.

QPW: *Edebiyattan ilham alıyor musunuz?*
HT: Hem edebiyat hem de müzikten çok ilham alıyorum. Edip Cansever'e sıklıkla geri döner, tekrar tekrar okurum. "İçeri girmedik çünkü hep içerideydik/Dışarı çıkmadık çünkü hep dışarıdaydık" Edip Cansever'den bir alıntıdır. Yine Cansever'den "Çıkardık mı su altındaki ölüyü, çıkarmadık su altındaki ölüyü" dizelerini kullandığım aynı isimli şiiri, "Rüzgarların Dinlendiği Yer" adlı bir işim var. 1994 tarihli "Kant'ın Portresi" adlı işim, Polonyalı yazar Boleslaw Micinski'nin aynı adlı metninden yola çıkar. "Portrait of Kant" adlı denemenin arkasındaki notunda Micinski, Kant'ın portresini fırça ve renklerle değil kelimelerle yapmak istediğini yazar. Ben de o metinden ve Kant'ın biyografilerinden yola çıkarak, üç boyutlu bir Kant portresi kurgulamıştım.

QPW: *Bundan yaklaşık 4 sene önce SALT Galata'da "Sandık Odası" isimli işinizi görme fırsatı bulmuştum. O sergide çocukluğunuzdaki ev imgesinden yola çıkarak dönemin politik atmosferini izleyiciye sunuyordunuz. Aklınızda kalan çocukluk böyle bir imge mi?*
HT: Evet, bir anlamda bir otoportredir o. Ama aynı zamanda 60'lı-80'li yılların bir Türkiye portresidir de. İkisi iç içedir. Hem çocukluğumun geçtiği İzmir'deki apartman katına, o yılların hallerine; hem de 80 darbesinin baskıcı ortamına atıfta bulunur. Bir çocuğun aile ve eğitim aracılığıyla kişiliğine şekil verilmesine ve politik olandan kaçınmanın en mahrem alanda bile mümkün olmadığına işaret eder. İç içe geçen üç odanın sonuncusu olan sandık odasının feminen sıcaklığı, sadece geçici bir sığınma alanı yaratır.

QPW: *Biraz da kadın olmaktan bahsetmek istiyorum. Türkiye çağdaş sanatında yurt dışına göre kadın sanatçılar oldukça ağırlıkta. Dolayısıyla belki de sadece Türkiye'de kadın olmayı tartışmaya açmak gerek.*
HT: Gerek yurt dışında gerekse burada insanlar bunu hep söylüyorlar; daha fazla kadın sanatçı var, kuvvetli kadın sanatçılar var diye. Yurt dışında çok karşılaştığım bir soru, bu kadar erkek dominant bir ülkede nasıl oluyor da kadın sanatçılar bu kadar kuvvetli diye. Benim fikrim şöyle; kadınların Türkiye'deki toplumsal düzen içerisinde sesini çıkarması kolay değil ve söylecekleri çok şey var. Kadınlar sanatı seslerini çıkarabilecekleri bir alan olarak görüyorlar. Ekonomik alan hala erkek egemenliğinde, bu yüzden kadın sanatçılar belki maddi olarak erkek sanatçılar kadar kazanamıyorlar ama buna rağmen çok kuvvetli işler ortaya çıkarıyorlar. Bu üzerine eğilinmesi, etraflıca araştırılması gereken bir konu.

QPW: *Uzun zamandır Türkiye'de kişisel sergi açmıyorsunuz. Bunun belirli bir sebebi var mı? Yurt dışında kendinizi daha mı özgür hissediyorsunuz?*
HT: Haldun'la 2017'de planladığımız Galeri Nev İstanbul sergisini Venedik Bienali'ne davet edilince ertelemeye karar verdik. O yüzden İstanbul'daki kişisel sergilerimin arası açılmış oldu. Bir de bazen bir solo sergiye hazırlanmak kadar yoğun zamanımı alan bazı grup sergileri oluyor, mesela Arter'deki Haset, Husume, Rezalet sergisinde yer alan "Böyle Tanıdıklarım Var III" veya SALT'taki "Nereden Geldik Buraya" sergisi için yeniden üretimi aylar süren Sandık Odası gibi. Yurt dışı veya burası fark etmiyor, her yeni proje yepyeni bir heyecan benim için.

QPW: *Önünüzdeki projelerden bahsedebilir miyiz?*
HT: Bu sene Aralık'ta Galeri Nev'de kişisel bir sergim olacak. Bir başka yeni proje daha var hazırlandığım. Var olan işlerimin sergileneceği yurt içinde ve dışında bazı sergiler var. Epey yoğun bir dönem olacak bu yıl.